

УДК [316.64:502/504]:[355.48(470+571):477]
DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v054.2025.15>

В. В. Карітка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7462-6143>

доктор філософії у галузі соціології,
старший викладач кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННИХ РИЗИКІВ: ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТОВНИХ СКЛАДОВИХ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Повномасштабна військова агресія, яку розпочала Російська Федерація 24 лютого 2022 року проти України, нанесла катастрофічних збитків і руйнівних наслідків усім сферам життєдіяльності українського суспільства, зокрема і екологічній. Військові дії завдають суттєвої шкоди довкіллю, зокрема забруднюють води, ґрунти, повітря, знищують природні екосистеми. У середньому, за словами екологів, бойові дії спричиняють 75 млн євро екозбитків щодня. Екологічні збитки включають задокументовані 8,6 тисяч випадків знищення екосистем, ураження понад 30 тисяч кв. км лісових масивів, руйнування або пошкодження понад 700 об'єктів водної інфраструктури, а також обмеження доступу до питної води для 6–8,5 млн людей [1]. У цих умовах екологічна відповідальність постає як ключовий інструмент етичної, правової та соціальної реакції на воєнно-екологічні злочини. Тому науково і соціально затребуваним є аналіз структурних компонентів такої відповідальності, оскільки дозволяє осмислити роль держави, суспільства, міжнародних структур і кожного громадянина у збереженні навколишнього середовища і розробці механізмів екологічної безпеки та сталого відновлення постраждалих від воєнних дій територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Екологічна відповідальність як різновид соціальної відповідальності розглядалася у працях Р. С. Маршалла (R. S. Marshall), Д. Брауна (D. Brown), М. В. Белобородової, І. Н. Горностаєвої, В. В. Загайної, Н. Н. Крупіної, Н. А. Крюкової, А. Марек-Беняш (A. Marek-Bieniasz), О. Г. Стегнія та ін., а її етичні та правові аспекти досліджували С. В. Бендас, А. А. Іванов, В. П. Кашепов, Н. Р. Кобецька, О. А. Коваленко, Г. Б. Малишков, А. А. Островська, О. О. Охріменко, Н. В. Пахомова, К. К. Ріхтер, В. М. Шаповал та ін. Функціональне призначення екологічної відповідальності запропонували В. В. Гассій й І. М. Потравний.

Між тим недостатньо дослідженими є особливості реалізації екологічної відповідальності в умовах російсько-української війни, які суттєво впливають на її зміст і практичну реалізацію.

Формулювання мети статті. Метою даної роботи є визначення змістовних компонентів та з'ясування характеристик екологічної відповідальності в мовах військових ризиків. Для досягнення мети необхідно: визначити характер воєнних ризиків для довкілля; схарактеризувати структурні компоненти екологічної відповідальності та визначити їх зміст в умовах війни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Російсько-українська війна, гаряча фаза якої триває вже четвертий рік (з 24 лютого 2022 року) несе для українського суспільства великі воєнні ризики, до яких можна віднести як прямі (вибухи, пожежі, руйнування екосистем), так і опосередковані (вимушене переміщення, забруднення). Українська влада оцінює загальні екологічні збитки, завдані російсько-українською війною, у 85 млрд євро. З них понад 40 млрд євро – це виключно кліматичні втрати [1]. Визначення «воєнних ризиків» пов'язано насамперед з правовою, зокрема страховою сферами. У правовому полі ризик розглядається як «ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами» [2]. Воєнні ризики, а саме ймовірність нанесення шкоди здоров'ю та життю людей, знищення флори і фауни, пошкодження чи руйнації виробничої та соціальної інфраструктури, несуть насамперед воєнні дії. Зрозуміло, що воєнні дії, які тривають на території України вже четвертий рік, зумовлюють і екологічні ризики, які, на думку Новак Т. С., Капплової О. та Браніцького О. М. являють собою «кількісну міру екологічної небезпеки, що відображає можливість настання наслідків негативного характеру як для компонентів біосфери так і для людини, її життя і здоров'я та зумовлена організованим застосуванням видів та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів

України військових формувань, а також збройних сил та інших військових формувань супротивника в операціях та бойових діях» [3]. Можна погодитися з тим, що основними ознаками екологічних ризиків, пов'язаних з воєнними діями, є моноваріантність форм походження (воєнні операції та дії), обмеженість можливості абсолютного визначення (частина території є тимчасово окупованою, інша є зоною бойових дій), кумулятивність, тобто нагромадження шкідливих речовин, мінно-вибухових залишків в довкіллі. Тому в умовах постійних бойових дій і воєнних ризиків актуалізується потреба у обґрунтуванні специфіки екологічної відповідальності як населення в цілому, так і кожного окремого громадянина.

Наукові дослідження, які проводилися на кафедрі соціології та масових комунікацій Криворізького державного педагогічного університету упродовж і 2018–2024 років, уможливили авторський висновок про те, що екологічна відповідальність є «одночасно якістю (властивістю) людини, соціальним феноменом, проявом екологічної свідомості, виявом екологічної культури і формою підприємницької поведінки. Як *людська якість*, екологічна відповідальність є певним виявом ступеню розвинутої соціального характеру особистості, який визначається її здатністю дотримуватися норм і вимог до використання природних ресурсів. Як *соціальний феномен* екологічна відповідальність є історично сформованою, засадничою підвалиною взаємодій людини і суспільства з природним середовищем, яка формується у свідомості людей у процесі їх соціалізації на всіх етапах розвитку суспільства, в усіх його сферах, особливо у сфері трудової діяльності на засадах правових і моральних принципів, цінностей, норм і виявляється у їх дбайливому ставленні до природи та раціональному використанню її ресурсів для соціальних та економічних потреб суспільства. Як *форма підприємницької діяльності*, екологічна відповідальність є проявом індивідуальної чи масової екологічної свідомості і культури і визначається дбайливим (індивідуальним чи груповим) ставленням до довкілля і раціональним способом використання природних ресурсів» [4].

На основі законодавчих документів [5; 6; 7; 8; 9], які визначають міру і спосіб покарання осіб, які порушують законодавство стосовно охорони довкілля, фахівці виокремлюють дві основні форми екологічної відповідальності: еколого-правову (юридичну) та еколого-економічну (економічну). *Еколого-правова (юридична) відповідальність* породжується неправомірними діями і регулюється нормами кримінального, адміністративного, цивільного, трудового, законодавства і настає за фактом вчинення правопорушення. Екологічне законодавство встановлює

випадки, коли передбачено відшкодування втрат і збитків, викликаних неправомірними діями природо користувачів. Різновидами юридичної (еколого-правової) відповідальності є: кримінальна, адміністративна, цивільно-правова (екологічна), дисциплінарна (еколого-правова) і матеріальна відповідальність, які визначаються законодавчими документами і актами. *Економічна або еколого-економічна відповідальність* базується на матеріальній зацікавленості забруднювача в зменшенні шкідливого впливу на навколишнє середовище і визначається як компенсація у матеріально-фінансовому виразі за завдану довкіллю шкоду підприємницькою діяльністю, у процесі якої не дотримуються законодавчі норми про охорону довкілля [4].

Отже, екологічна відповідальність одночасно є і правовою (юридичною) і соціально-економічною категорією, оскільки, вона, з одного боку, виявляється як економічний спосіб взаємодії людей з природою з метою вироблення матеріальних благ і послуг, а з іншого – як соціальний інститут, тобто як історично сформована практична діяльність людей по збереженню природного середовища.

Тому, ґрунтуючись на окресленому розумінні екологічної відповідальності, вважаємо, що в умовах воєнних ризиків варто акцентувати увагу на таких її структурних аспектах, як нормативно-правовий, світоглядно-ціннісний, поведінковий, інституційний та освітньо-просвітницький, що набувають особливої значущості.

Нормативно-правовий компонент екологічної відповідальності пов'язується, насамперед, з удосконаленням екологічного законодавства і національною безпекою країни. Як зазначають українські науковці Н. А. Стасюк і О. С. Ярова, «в умовах воєнного стану захист довкілля є складовою національної безпеки та невід'ємною частиною міжнародних зобов'язань України. Українське законодавство, зокрема екологічні та природоохоронні норми, адаптується до воєнних реалій, що включає запобігання екологічним злочинам і відновлення пошкоджених екосистем. Міжнародні механізми, такі як Женевські конвенції, Римський статут та інші екологічні договори ООН, забезпечують базу для правового захисту навколишнього середовища та притягнення до відповідальності за екологічні злочини» [10, с. 194]. Як підкреслює академік НАН України Ю. С. Шемшученко, сучасна екологічна політика України базується на Конституції України і Законі України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 року. Ця стратегія передбачає запровадження євросистемного підходу в галузі охорони навколишнього природ-

ного середовища та удосконалення інтегрованого екологічного управління. Оскільки російсько-українська війна цей рух призупинила, тому потрібно зокрема «офіціалізувати питання про відповідальність Росії за шкоду, завдану війною навколишньому середовищу України» шляхом її належної фіксації і створення організаційних і правових механізмів її стягнення такої шкоди [11, с. 14]. У контексті удосконалення нормативно-правової складової екологічної відповідальності навіть в умовах війни варто акцентувати увагу на удосконаленні екологічного законодавства, посиленні міжнародної співпраці з європейськими країнами щодо створення дієвих правових механізмів притягнення країни-агресорки до кримінальної відповідальності за скоєні злочини на території України, зокрема екологічні.

Наступний змістовний компонент екологічної відповідальності – *світоглядно-ціннісний*, який виражається в екологічній культурі, мотиваціях та формуванні інвайронментального мислення, етичних установках громадян щодо збереження довкілля навіть в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема і російсько-української війни. Звісно, екологічна відповідальність формується на основі усвідомлення людиною чи групою певних екологічних цінностей і норм, які уможливають її бережливе ставлення до природи та довкілля. В умовах війни та її ризиків у людей значно активізується відчуття відповідальності не тільки за своє життя і близьких та рідних, але й за фауну і флору. В умовах постійних ракетних та дронівих ударів, громадяни не залишають своїх домашніх тварин у зруйнованих будинках, виносять їх з вогню, евакуюють, створюють притулки. Природа стає другом, який прихистить і захистить. Саме тому у більшості українців посилюється бажання бути активними захисниками і відтворювачами природних ресурсів, яке реалізується через *поведінковий компонент екологічної відповідальності*, що виявляється у реальних діях та ініціативах, зокрема екологічній допомозі громадам, екологічному волонтерстві, очищенні територій після бойових дій, фіксації злочинів проти природи. Як зазначають науковці А. Кузіор, А. Лобанова і О. Бондар, в українців почали активно формуватися практики сталого споживання, основними принципами якого є «ефективне використання природних ресурсів, зокрема оптимізація використання енергії та матеріалів; зменшення відходів та їх вторинна переробка; забезпечення соціальної справедливості, завдяки вирівнюванню доходів різних соціальних груп та можливостей їх доступу до ресурсів для задоволення основних потреб; освіта та інвайронментальна свідомість споживачів, яка формується як результат підвищення обізнаності про вплив споживання на

довкілля та соціальні системи; ціннісний вибір більш розумного та сталого способу життя» [12]. Результати соціологічного дослідження «Війна та довкілля. Дослідження цінностей та практик охорони довкілля в умовах війни та повоєнного відновлення», яке проводилося Ресурсно-аналітичним Центром «Суспільство і довкілля», засвідчили, що під час війни значно змінилися повсякденні звички та практики громадян, зокрема 76,4% опитаних зменшили споживання енергії (проти 27,4% до війни); 38,7% зменшили споживання води (проти 19,9% до війни), разом з тим війна обмежила екологічні заходи, оскільки лише 2,5% брали участь в екологічних заходах (проти 8,7% до війни); на 8% впала частка людей, що сортують сміття (44,5% під час війни проти 52,5% до війни) [13].

У процесі війни відбулися трансформації *інституційного компоненту* екологічної відповідальності, який безпосередньо стосується ролі державних, міжнародних і громадських інституцій у реалізації екологічного контролю та відповідальності. До активного захисту довкілля долучилися не тільки профільні міністерства, але й волонтерські організації, міжнародні агенції (UNEP, Greenpeace). Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів посилює внутрішній контроль та управління ризиками в умовах війни: зокрема зосередило увагу на: організації внутрішнього контролю в умовах правового режиму воєнного стану, дотримуючись принципів, що лежать в основі внутрішнього контролю; впровадженні ефективних заходів моніторингу та контролю для забезпечення комплексного підходу до внутрішнього контролю; управлінні ризиками, їх інтеграції в управлінські процеси на етапах планування, виконання, перевірки та вжиття корегувальних заходів; створенні системи інформаційного обміну та належного документування для забезпечення прозорості та ефективності внутрішнього контролю [14].

Як зазначає К. Д. Ніколаєв, основні напрями діяльності в сфері міжнародного співробітництва у природоохоронній сфері в умовах війни включають розвиток міжнародного партнерства, підготовку обґрунтувань для приєднання України до багатосторонніх договорів, зміцнення двостороннього співробітництва, розширення взаємозв'язків з міжнародними міжурядовими організаціями і фінансовими інститутами, розробку двосторонніх і багатосторонніх угод із прикордонними державами, різними країнами Європи і Азії, а також реалізацію домовленостей, передбачених підписаними угодами [15, с. 62].

Вкрай важливим є *освітньо-просвітницький* змістовний компонент екологічної відповідальності, який в умовах воєнного часу видозмінюється,

завдяки формуванню інвайронментальної свідомості та обізнаності через формальні й неформальні освітні практики у всіх освітніх закладах, починаючи від дитячих садків до закладів вищої освіти, зокрема і в лавах Збройних Сил України, а також у засобах масової інформації. Він спрямовується на виховання у підростаючого покоління відповідального ставлення до Природи, особливо в умовах війни, збереження природного біорозмаїття. Показовим прикладом у цьому напрямку є медійні та освітні компанії, які почали активно досліджуватися катастрофічні природні, техногенні, культурно-історичні, територіальні, соціально-економічні наслідки підриву російськими військами Каховської ГЕС. Освітня система України, незважаючи на постійні військові загрози, продовжує розвиватися і разом з нею удосконалюється екологічна освіта, яка спрямовується на формування екологічної відповідальності та нового інвайронментального мислення у підлітків і молоді, спрямованого на усвідомлення нами природоцентричної ролі людини у навколишньому середовищі. Просвітницька екологічна діяльність має стати невід'ємною складовою навчальних програм нової української школи і вищої освіти, формуючи у підлітків, молоді і молодих фахівців екологічно компетентнісний підхід до майбутньої трудової діяльності, оскільки саме вони у майбутньому будуть активними відновлювачами природних ресурсів України.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Екологічна відповідальність в умовах воєнних ризиків постає як складне, інтегративне явище, яке поєднує в собі нормативно-правовий, світоглядно-ціннісний, поведінковий, інституційний та освітньо-просвітницький компоненти. Вона виявляється не лише як форма правової відповідальності за порушення екологічного законодавства, а й як етичне зобов'язання кожної особи та суспільства в цілому щодо збереження природного середовища в умовах збройного конфлікту.

Російсько-українська війна суттєво трансформувала екологічні ризики, перетворивши довкілля на одну з цілей бойових дій. У цих умовах актуалізувалася необхідність переосмислення підходів до екологічної політики, запровадження ефективних механізмів внутрішнього контролю, фіксації еко-злочинів, а також залучення громадськості до процесів екологічного моніторингу. Сформовані в умовах війни практики волонтерства, сталого споживання, захисту тварин і природних ресурсів свідчать про посилення екологічної свідомості та соціального капіталу українців.

Освітньо-просвітницька складова екологічної відповідальності демонструє високий потенціал у формуванні нового типу громадянина, здатного

до відповідальної взаємодії з природою навіть в умовах війни. Залучення закладів освіти, ЗМІ, волонтерських ініціатив до формування інвайронментального мислення стало вагомим внеском у стратегію сталого повоєнного розвитку.

У подальших наукових дослідженнях доцільно зосередитися на удосконаленні правових механізмів фіксації, кваліфікації та міжнародного визнання воєнно-екологічних злочинів; аналізі трансформації екологічної свідомості в умовах надзвичайних ситуацій і тривалого стресу і вивченні ефективності освітніх програм щодо формування екологічної культури в умовах війни та повоєнного відновлення.

Таким чином, екологічна відповідальність у сучасних умовах набуває нового стратегічного значення як засіб не лише збереження довкілля, а й відновлення країни, формування її суб'єктності у міжнародному правовому полі, а також укріплення внутрішньої солідарності на шляху до сталого майбутнього.

Література

1. Яких збитків російсько-українська війна завдає довкіллю. *Слово і діло. Аналітичний портал*. 29 травня 2025. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/05/29/infografika/suspilstvo/yakix-zbytkiv-rosijsko-ukrayinska-vijna-zavdaye-dovkillu> (дата звернення 23.06.2025).
2. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245-III редакції від 26.04.2014.
3. Новак Т.С., Капплова О., Браніцький О.М. Екологічні ризики пов'язані з воєнними діями: поняття та ознаки. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2024. №3. С. 262-267. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.44> (дата звернення 21.05.2025).
4. Каритка В.В. Екологічна відповідальність молоді як детермінанта сталого розвитку промислових регіонів: соціологічний вимір (на прикладі Дніпропетровської області) : дис. ... доктора PhD : Соціологія 054. Кривий Ріг, 2022. 218 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0822U100491> (дата звернення 13.05.2025).
5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546.
6. Кодекс законів про працю України. ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375 1971. Редакція від 31.12.2020, підстава – 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (Дата звернення: 19.05.2025).
7. Кримінальний Кодекс України, 2001. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*, 1984.
9. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
10. Стасюк Н.А., Ярова О.С.. Правові механізми захисту довкілля в умовах воєнного стану. *Науковий*

вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2024. Вип. 86. Ч. 3. С. 190–196. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.28> (дата звернення 14.05.2025).

11. Шемшученко Ю.С. Організаційно-правові питання екологічної безпеки України в умовах воєнного стану. *Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-практ. онлайн-конф. (Харків, 8 груд. 2022 р.). Харків : Право, 2022. С. 13–15. DOI: <https://doi.org/10.31359/978-966-998-457-9>. (дата звернення 12.06.2025).

12. Kuzior A., Lobanova A., Bondar O. Sustainable consumption and production systems during wartime: needs, challenges, and adaptation strategies. *Production Engineering Archives*. 2025, 31(2), 212–221. DOI: 10.30657/pea.2025.31.21. с. 220. URL: <https://sciendo.com/pl/article/10.30657/pea.2025.31.21> (дата звернення 10.05.2025).

13. Як змінилися екологічні практики українців під час війни: результати опитування. *Зелена трансформація України*. 07.04.2023. URL: <https://greentransform.org.ua/yak-zminylysya-ekologichni-praktyku-ukrayintsiv-pid-chas-vijny-rezultaty-opytuvannya/> (дата звернення 03.05.2025).

14. Міндовкілля посилює внутрішній контроль та управління ризиками в умовах війни: відбулася робоча нарада. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів*. 10.09. 2024. URL: <https://mepr.gov.ua/mindovkillya-posylyuyevnutrishnij-kontrol-ta-upravlinnya-ryzykam-v-umovah-vijny-vidbulasya-robocha-narada/> (дата звернення 06.05.2025).

15. Ніколаєв К. Д. Міжнародне співробітництво та його вплив на політику екологічної безпеки в Україні. *Публічне урядування*. 2023. № 3 (36). С. 60–65. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-3\(36\)-7](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-3(36)-7) URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-anagement/article/view/2866> (дата звернення 23.06.2025).

Анотація

Каритка В. В. Екологічна відповідальність в умовах воєнних ризиків: характеристика змістовних складових. – Стаття.

У статті розкрито зміст екологічної відповідальності як правової та соціально-економічної категорії, що інтегрує усвідомлення обов'язку щодо збереження природного середовища, дотримання екологічних норм та готовності до відшкодування екологічної шкоди.

Акцентується увага на тому, що в умовах російсько-української війни проблема екологічної відповідальності набуває особливої ваги. Воєнні ризики спричиняють безпосередню шкоду довкіллю, руйнацію інфраструктури, забруднення земель, водних ресурсів та атмосферного повітря, що актуалізує необхідність переосмислення екологічної політики та практик на рівні держави, громад і окремих громадян.

Розкриваються змістовні складові екологічної відповідальності, які визначають її системну природу. Проаналізовано п'ять ключових складників: **нормативно-правовий**, що охоплює закони, міжнародні зобов'язання та правові механізми відповідальності за

екологічні правопорушення в умовах війни; **світоглядно-ціннісний**, який виражається в екологічній культурі, мотиваціях та формуванні інвайронментального мислення, етичних установках громадян щодо збереження довкілля навіть в умовах надзвичайних ситуацій; **поведінковий**, що виявляється у практичних діях індивідів і спільнот на захист довкілля, екологічному волонтерстві, фіксації злочинів проти природи; **інституційний**, що стосується ролі державних, міжнародних і громадських інституцій у реалізації екологічного контролю та відповідальності і **освітньо-просвітницький**, спрямований на формування екологічної свідомості та обізнаності через формальні й неформальні освітні практики.

Зроблено висновок, що формування екологічної відповідальності в умовах воєнних ризиків є не лише викликом, а й шансом для переосмислення цінностей сталого розвитку, мобілізації соціального капіталу та посилення міжсекторальної взаємодії задля збереження довкілля як основи майбутнього відновлення України.

Ключові слова: екологічна відповідальність, воєнні ризики, навколишнє середовище, освіта, інвайронментальне мислення, цінності і норми, екологічна поведінка, екологічна культура.

Summary

Karytka V. V. Environmental responsibility under conditions of war-related risks: characteristics of substantive components. – Article.

The article reveals the essence of environmental responsibility as a legal and socio-economic category that integrates the awareness of the duty to preserve the natural environment, comply with environmental standards, and the readiness to compensate for environmental damage.

Special attention is given to the fact that in the context of the Russian-Ukrainian war, the issue of environmental responsibility acquires particular significance. War-related risks cause direct harm to the environment, destruction of infrastructure, contamination of land, water resources, and atmospheric air. This emphasizes the need to reconsider environmental policy and practices at the level of the state, communities, and individual citizens.

The article outlines the substantive components of environmental responsibility that determine its systemic nature. Five key components are analyzed: the **normative-legal component**, which includes laws, international obligations, and legal mechanisms for accountability for environmental violations during wartime; the **ideological and value-based component**, manifested in environmental culture, motivations, the development of environmental thinking, and citizens' ethical attitudes toward environmental preservation even in emergency situations; the **behavioral component**, reflected in practical actions by individuals and communities to protect the environment, environmental volunteering, and the documentation of crimes against nature; the **institutional component**, related to the role of state, international, and civil institutions in implementing environmental control and accountability; the **educational and awareness-raising**

component, aimed at forming ecological consciousness and awareness through formal and informal educational practices.

The article concludes that the formation of environmental responsibility under conditions of war-related risks is not only a challenge but also an opportunity to reconsider the values of sustainable development,

mobilize social capital, and strengthen cross-sectoral cooperation to preserve the environment as a foundation for Ukraine's future recovery.

Key words: environmental responsibility, war-related risks, environment, education, environmental thinking, values and norms, ecological behavior, environmental culture.

Дата надходження статті: 18.06.2025

Дата прийняття статті: 01.07.2025

Опубліковано: 10.09.2025